

העמק דבר הקדמה לבראשית 1.

הקדמה לבראשית

פתיחה לספר בראשית

זה הספר הנקרא ספר בראשית. נקרא בפי הנביאים ספר הישר. כדאיתא במ' עבודת כוכבים (כ"ה ע"א) על שני מקראות בס' יהושע (י' י"ג) הלא היא כתובה על ספר הישר. ובס' שמואל ב' (א' י"ח) ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר. ומפרש ר' יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר תמות נפשי מות ישרים. ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם ישרים ביחוד ולא צדיקים או חסידים וכדומה. וגם למה מכונה זה הספר ביחוד בכנוי ישרים. ובלעם התפלל על עצמו שיהא אחריתו כמו בעלי זה הכנוי. והענין דנתבאר בשירת האזינו עה"פ הצור תמים פעלו וגו' צדיק וישר הוא. דשבח ישר הוא נאמר להצדיק דין הקדוש ברוך הוא בחרבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל. ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה. אך לא היו ישרים בהליכות עולמם. ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובא ע"ז לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית. וע"ז היה צדוק הדין. שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות אף על גב שהוא לשם שמים דזה גורם חרבן הבריא והריסות ישוב הארץ. וזה היה שבח האבות שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר. עוד היו ישרים. היינו שהתנהגו עם אוה"ע אפי' עובדי אלילים מכוערים. מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריא. כמו שאנו רואים כמה השתטח אברהם אבינו להתפלל על סדום. אף על גב שהיה שנא אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבור רשעתם כמבואר במאמרו למלך סדום. מכל מקום חפץ בקיומם. וברבה פ' וירא (פמ"ט) איתא ע"ז שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו אהבת צדק ותשנא רשע. אהבת להצדיק את בריותי ותשנא להרשיען ע"כ וכו'. והיינו ממש כאב המון גוים שאע"ג שאין הבן הולך במישרים מכל מקום שוחר שלומו וטובו. וכן הוצק חן ודרך ארץ נפלא על דבר אברהם את לוט כמו שנתבאר פ' לך. וכן ראינו כמה נח היה יצחק אבינו להתפייס ממשנאיו ובמעט דברי פיוס מאבימלך ומרעיו נתפייס באופן היותר ממה שבקשו ממנו כמבואר במקומו. ויעקב אבינו אחר שהיטב חרה לו על לבן שידע שביקש לעקרו לולי ה'. מ"מ דבר עמו דברים רכים עד שאמרו ע"ז בב"ר (פע"ד) קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים ע"ש. ונתפייס עמו מהר. וכן הרבה למדנו מהליכות האבות בדרך ארץ. מה ששייך לקיום העולם

המיוחד לזה הספר שהוא ספר הבריאה. ומש"ה נקרא כמ"כ ספר הישר על מעשה אבות בזה הפרט. ובלעם בשעה שהיה רוח"ק עליו לא היה יכול להתפלל על רוע מעשיו שאינו צדיק וחסיד כאברהם יצחק ויעקב אחרי שהוא נביא אה"ע. וראשו במקור הטומאה. אכן התפלל על רוע הילוכו בדרך ארץ שאם שראוי היה לו לשנוא את ישראל תכלית שנאה באשר שהמה בני אברהם יצחק ויעקב וראשם במקור הקדושה. אבל מכל מקום לא היה ראוי לפניו לבקש לעקר אומה שלימה. ואינו דרך ישרה בקיום העולם. וע"ז צעק תמות נפשי מות ישרים. היינו מקיימי הבריאה. ובזה יבואר הא דאיתא בסנהדרין ד' ק"ה א' אם תמות נפשי מות ישרים תהא אחריתי כמוהו ואם לאו הנני הולך לעמי. ופירש"י מיתת עצמי. ולא נתבאר איך מרומז זה במות ישרים. וגם מה שמסיים ואם לאו הנני הולך לעמי. אינו מרומז בזה המקרא כלל. אלא כמש"כ וה"ק אם תמות נפשי מות ישרים היינו שלא ארצה באבדן אנשים אז תהי אחריתי כמוהו. ואם לאו היינו אחר שארצה לאבד את ישראל כמו דכתיב לכה איעצך וגו'. אז הנני הולך לעמי באבדן כמו כל עמי. ובדברינו נתיישב יפה על מה נקרא זה הספר ספר הישר שהוא ספר הבריאה:

אמת ליעקב בראשית פרק יד פסוק יד (פרשת לך לך) 2.

וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו 19 (יד)

הנה אילו היה אברהם שואל שאלה אי חייב לילך להציל את לוט בודאי היה נענה שהוא פטור, דהא אין אדם מחויב להכניס את עצמו בספק סכנה בכדי להציל את חברו [עמש"כ בענין זה להלן סוף פרשת מסעי], אלא מה שעשה כן אברהם הוא משום שהאבות נקראו "ישרים" [עבודה זרה דף כ"ה ע"א], והיינו שכל הנהגתם היתה לא על פי דיני התורה אלא על פי השכל הישר, כי האלקים עשה את האדם ישר, ועל פי היושר היה מוטל על אברהם להשתדל להציל את לוט וכדביארתי לעיל [י"ג פ"ט] כי אברהם הרגיש את עצמו כאחראי לשלומו של לוט מכיון שהרן אביו מת בכבשן אביו משום שאמר שהוא מאמין באלקי אברהם, ולכן ע"פ היושר, "מענטשליך קייט", הוכרח אברהם להריק את חניכיו ולרדוף אחר המלכים. ובאמת כל חיי האבות, שחיו קודם זמן תורה, היו מונהגים על פי היושר, וזהו ביאור מאמר חז"ל [ויק"ר פ"ט א"ג]: דרך ארץ קדמה לתורה, והיינו שהאבות התנהגו על פי דרך ארץ והיושר עוד קודם שניתנה תורה.

ונראה שזהו פשוטו של מקרא להלן סוף פרשת משפטים [כ"ד פי"ב]: ואתנה לך את לוחות האבן התורה והמצוה, דבשלמא מצוה היינו מצוות שנצטוו בהן, אבל מה זה "התורה" 20. ונראה שהכוונה היא לסיפורי התורה של האבות שנכתבו

בתורה קודם המצוות, והיינו שהרי לשון תורה הוא מלשון "הוראה", כלומר מורה דרך, כי סיפורים אלו מורים לאדם איך לחיות אפילו בלי ציווי השי"ת, וכמו שאמר דוד בקינתו על שאול: הלא היא כתובה על ספר הישר, והיינו ספר בראשית וכדאיתא בגמרא [ע"ז שם].

והנה רש"י ריש בראשית הקשה מדוע התחילה התורה מבראשית ברא אלקים היה לו להתחיל מהחדש הזה לכם, ותירץ משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים כו' הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו וכו'. ולכאורה זה רק מיישב מדוע הביאה התורה את סיפורי מעשי בראשית וכו', אבל כל הפרשיות מלך לך עד פרשת בא, עדיין אינו מובן מדוע הוצרכה התורה להאריך בכל זה, ועל זה לכאורה לא תירץ רש"י כלום. אבל לפמש"כ נראה שבאמת על פרשיות אלו לא קשה כלל, דמהסיפורים האלו אנו למדים מה צריכה להיות הנהגת האדם על פי היושר והדרך ארץ, ודבר זה אפשר לתבוע אפילו מהגויים, כי אף על פי שמצוות לא ניתנו להם, אבל אעפ"כ לחיות על פי יושר זה יכול כל אחד אם הוא רק רוצה בזה, ודו"ק21.

וירדף עד דן

(ד) וילך אברם כאשר דבר אֵלָיו ה'.

מה בא הכתוב להשמיענו, וכי אפשר היה ללכת באופן אחר? "וילך אתו לוט", והלא גם הוא היה מ"בית אביו", ואיך לקח אותו אברהם עמו? "ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן", למה נמנו פה שנותיו של אברהם? ולמה הפסיק הכתוב בין הליכת אברם ומספר שנותיו בהליכת לוט? עי' בהדוה"ד ח"א ד"ה, שם בארנו, שלוט טען, שהוא מאמין באלהי אברהם ורוצה לעזור לו לקרא בשם ה', ואם אברם לוקח עמו "את הנפש אשר עשו בחרן", בן אחיו לא כש"כ, והוכרח אברהם לקחתו. ומגלה לנו הכתוב את כונתו האמיתית של לוט: "וילך אברם כאשר דבר אליו ה'", מחשבה אחרת לא היתה לו, רק לעשות רצון קונו, "וילך אתו לוט" (ידוע, ש"אתו" מסמן דבקות חיצונית בדעות שונות ו"עמו" — דבקות פנימית בדעה אחת) לא "עמו" ר"ל הלך בדבקות חיצונית, ולא מחשבות אברם מחשבות לוט; ומה היתה כונתו האמיתית של לוט, שהשתדל ללוות את אברם? — "ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן", ומי פתי יעזוב את דודו — מורישו הזקן והעשיר, ההולך לארץ לא ידועה ורכושו עמו? ... ולכן הוזכרה פה ההליכה של לוט (שעיקר מקומה להלן פ' ה') ואחריה שנותיו של אברם, לאמר, שזו היתה כונת לוט האמיתית.